

Prof. dr. Šaćir Filandra

Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo

Fakultet političkih nauka / Faculty of Political Sciences

sacir.filandra@fpn.unsa.ba

SKICA ZA BIOGRAFIJU SALIMA ČERIĆA

SKETCHES FOR SALIM ČERIĆ'S BIOGRAPHY

U nenapisanoj historiji bosanskog disidentstva zapaženo mjesto svakako će pripasti Salimu Čeriću. Njegov disidentski status unutar našeg komunističkog pokreta i socijalističkog društva specifičana je po formi unutarnjeg egzila, kojeg je kao vlastiti stav sam Čerić izabrao. Njegovo izdvojeno ili drugačije mišljenje od vladajućeg, sistemskog, partijskog o nacionalnom pitanju, posebno muslimanskom, sedamdesetih godina prošlog stoljeća, rezultiralo je svojevolumnim napuštanjem vrlo visoke partijske dužnosti, pa i same partije. To, istovremeno, nije značilo Čerićevo prelaženje na antikomunističke pozicije, što su činili mnogi komunistički disidenti, već odlazak u svojevrsni društveni i fizički egzil, iz kojeg je godinama poslije, u miru i zaboravu od svijeta, promatrao i analizirao svijet.

Za Ljubušaka Salima Čerića (1918–1987) sam prvi put čuo od njegovih prijatelja i suvremenika, pripadnika kruga bošnjačkih intelektualaca koji su tokom socijalizma sudjelovali u procesu nacionalne afirmacije Muslimana. Ovaj krug intelektualaca je 1991. godine ambiciozno pokrenuo političko mjesečnik *Ogledalo*, s reminiscencijom na Bašagićevo *Ogledalo* s početka stoljeća, a s ciljem artikuliranja političkih, kulturnih i nacionalnih pitanja muslimanskog naroda u nastupajućem postsocijalističkom vremenu. *Ogledalo* je izlazilo vrlo kratko, tiskana su samo tri broja, nadolazeća ratna zbivanja nisu mu išla u prilog. Redakcija mi je povjerila zadatak da uradim intervju sa Čerićevim sinom, budući je on umro četiri godine ranije, a kao izraz poštovanja prema njegovom doprinosu nacionalnom priznavanju Muslimana. Čerić je zadnje godine života provodio u vikendici na Buni kod Mostara, a i njegov sin je tu često boravio. To je bio i razlog da sam ga jedne jesenje večeri tražio i nisam uspio pronaći na Buni, tako da intervju nije ni urađen, a ja sam ostao bez prilike da se поближе upoznam sa Čerićevom političkom zaostavštinom. Tek godina kasnije ostvario sam uvid u njegova osnovna znanstvena djela mada mi je njegova biografija i dalje ostajala nepoznanica. I sada kada pristupam prikazivanju njegovog života i djela suočavam se s činjenicom da je Salim Čerić obavijen zidom šutnje i zaborava. Nema ga u

bošnjačkoj i bosanskoj kulturi sjećanja, mada najnovija znanstvena istraživanja bosanske socijalističke ere i procesa revalorizacije Muslimana/Bošnjaka ukazuju na njegove izuzetne doprinose tim zbivanjima. Ćerić je prvi o Muslimanima kao posebnom narodu knjigu napisao, za uvažavanje njihove nacionalnosti u javnosti prvi se najglasnije zalagao, i metaforički rečeno, budući je prije vremena “kukuriknuo” u loncu je završio.

“Na Buni sam se rodio, u hodžinskom stanu u dvorištu džamije, tako mi je pričao otac”¹, u političkoj autobiografiji piše Salim Ćerić. Osnovnu školu završio je u Ljubuškom, a Šerijatsku gimnaziju 1937. u Sarajevu. Upisuje studij prava u Beogradu. Rat 1941. godine ga zatiče mobiliziranog vojsci kao studenta Pravnog fakulteta, sam ističe, mada u njegovoj biografiji najčešće stoji da je studij prekinuo i radio kao željeznički radnik u Mostaru. U Mostaru postaje član Komunističke partije i odmah stupa u partizanske redove. U političkom radu na Romaniji, gdje je prvotno bio angažiran, biran je za komandira voda i zamjenika komandanta treće (muslimanske) čete Prvog udarnog bosanskog bataljona, zatim je politički komesar 1. bataljona VI. Proleterske istočno-bosanske brigade. Komandant je 16. muslimanske brigade (1943) i sudionik bitke na Sutjesci, o čemu je ostavio vrijedan zapis. Rat je završio kao načelnik štaba divizije, u činu potpukovnika, te u JNA ostaje na službi do 1950. godine, kada se kao penzionirani pukovnik posvećuje političkom radu. Autor je knjiga „Muslimani srpskohrvatskog jezika (1968) i „O bosanstvu i jugoslavenstvu“ sedamdesetih godina prošlog stoljeća, te većeg broja studija i novinskih zapisa.

Na početku rata u partizanskom pokretu suočava se sa „antiturskim“ raspoloženjem boraca, srpskih seljaka. Prisiljen je bio skrivati svoj muslimanski identitet, iskazivati se pod nemuslimanskim imenom, baš kao i svi muslimanski komunisti na početku partizanske borbe. O toj nemiljoj pojavi, koja nije znanstveno tematizirana tokom socijalizma, u svojim autobiografskim zapisima, kaže slijedeće: “To što muslimanski komunisti na početku ustanka nisu doživili dobrodošlicu među srpskim seljacima kakvu su zaslužili, iako su dosljedno svojim uvjerenjima i osjećanjima pohitili da im pomognu kada im je bilo najteže, iznenadilo me, ali ne i začudilo; nije me čudilo što smo morali skrivati svoj pravi identitet, što smo svoje namjere morali dokazivati izuzetnim požrtvovanjem i zalaganjem u borbi koja je vođena; nije me izenađivalo što su Muslimani u našim jedinicama bili omiljena meta napada srpskih nacionalista, u kojima su ginuli skoro jednako

¹ Neobjavljeni zapisi iz zaostavštine Salima Ćerića, str. 13. Neobjavljena pisana zaostavština Salima Ćerića, heterogenog karaktera i sadržaja, obima oko 3000 stranica tipkanog teksta, nalazi se u posjedu njegovog sina Dragana, koji mi ih je dao na uvid, na čemu mu se zahvaljujem.

kao i od oružja okupatora i njegovih antisrpskih štićenika – sve je to bio danak razbijanju stoljećima gomilanog antiturskog i antimuslimanskog antagonizma; uzdanje da će sve ipak proći i završiti se kako treba davalo je principijelno držanje, povjerenja i podrška srpskih komunista. Bio sam siguran da će led koji nas je razdvajao vjekovima, ojačan i najnovijim genocidom nad srpskim življem, morati da se istopi”². Prema njegovom svjedočenju jedino se od Muslimana u partizanima Osman Karabegović tada nije skrivao.

Za 16. muslimansku partizansku brigadu Ćerić je cijeli život bio vezan, ni u najtežim trenucima političkog stradanja jedino mu ti njegovi saborci nisu okretali leđa. S ciljem masovnijeg uključivanja Muslimana/Bošnjaka u partizanske jedinice tokom Drugog svjetskog rata formirana je 3. bosanska muslimanska brigada septembra 1943. godine u selu Bukvik kod Brčkog, da bi nešto kasnije bila preimenovana u 16. muslimansku brigadu. Komandant brigade bio je tada major Salim Ćerić, sin ljubuškog imama Mustafe ef., a politički komesar Muhidin Begić, također sin imama iz Koraja i njegov školski kolega iz Šerijatske gimnazije. Brigada je popunjavana ljudstvom s prostora Posavine i sjeveroistočne Bosne od boraca iz raznih partizanskih jedinica, dobrovoljcima, pripadnicima lokalnih muslimanskih milicija te dezerterima iz domobranskih postrojbi. Brigada je sudjelovala na brojnim ratištima, a bila je i prva partizanska jedinica koja je u poslijepodnevnim satima 5. aprila 1945. godine ušla u Sarajevo i uzdigla partizansku zastavu na Vječnici. O tome zašto je sutri dan, 6. april, uzet kao dan oslobođenja grada, postoje različita naknadna tumačenja, ali ona izlaze iz vidokruga moga rada. Nakon odlučujućeg doprinosa obrani Tuzle od četničkih formacija krajem 1944. godine brigada je reorganizirana i novim kadrom popunjena. Tada dolazi i do smjene u zapovjednom kadru, dotadašnji komandant Ćerić biva promaknut i postavljen za načelnika štaba 38. divizije, a komandant brigade postaje Spaso Mičić.

Formiranje posebnih muslimanskih jedinica u okviru narodnooslobodilačkog pokreta kasnijih godina sam Ćerić demistificira. Smatra ih instrumentalnim, kontekstualnim i prijelaznim političkim formama pridobijanja bošnjačkih seljaka za partizanski pokret, a ne izrazima istinskog uvažavanja narodne posebnosti tog naroda, što je narativ oficijelne komunističke historigrafije. Formiranje muslimanskih brigada u Bosanskoj krajini i istočnoj Bosni, na koje se rukovodstvo NOP-a odlučilo s ciljem vlastitog omasovljenja, svakako je pomoglo lakšem uključivanju muslimanskih seoskih masa u narodnooslobodilački pokret, kaže Ćerić, i to je zapravo bila njihova funkcija.

² Neobjavljeni zapisi iz zaostavštine Salima Ćerića, str. 272.

“Zato pojave ovih jedinica treba posmatrati kao prelazne političke forme”³. Ove jedinice na taj način su se i razvijale. U njima je uvijek bio etnički izmiješan viši komandni i politički kadar, iako su borci gotovo isključivo bili Muslimani. Vremenom su ove jedinice sve više popunjavane rukovodstvom i borbima drugih narodnosti. Čim su stvoreni uslovi za šire pristupanje muslimanskih masa u partizanske vojne jedinice i ove brigade su izgubile specifično obilježje, tako da su oslobođenje zemlje dočekale kao jedinice koje se po sastavu gotovo nisu razlikovale od ostalih bosanskohercegovačkih jedinica, a svojim ulaženjem u krupnije vojne formacije nestale su budući su bile izgubile i svrhu vlastitog nastanka.

Na dvadesetu godišnjicu formiranja 16. muslimanske brigade govorio je, u kontekstu obljetnice, u Brčkom o međuetničkim odnosima u zemlji. Brigada je odlučujuće sudjelovala u oslobođenju Tuzle, Vareša, Sokoca, Kladnja iste godine po formiranju; 1944. sudjeluje u borbama u Hercegovini i Crnoj Gori, a 1944 u ponovnom zauzimanju Tuzle kroz borbe sa četnicima i Nijemcima. Istaknuvši te poznate činjenice, Čerić je iskoristio priliku da u analizi aktalnog političkog stanja u zemlji ode i korak dalje. Predratna shvatanja da su Muslimani religija, a ne narod ostala su u ratu i nakon njega, požalio se tada javno Čerić. Popis stanovništva, iz te godine, pokazao je da Muslimani “žele i osjećaju se kao posebna narodnosna grupacija”⁴. On priznaje da je kod njih kasnije, u odnosu na druge narode, “otpočelo davanje imena laičkog karaktera”, odnosno, proces dekonfesionalizacije naroda. Priznaje i da je ponegdje bilo nesporazuma, ne govori kakvih i gdje, oko karaktera imena koja se daju našoj djeci. On podržava laicizaciju i dekonfesionalizaciju naroda, ali ističe da je to kompleksno pitanje te “ime koje neko daje djetetu ne može služiti kao element za ocjenu stepena njegove svijesti”⁵. A komunisti su očito smatrali drugačije, protežirali su davanje nemuslimanskih imena muslimanskoj djeci, bar unutar svojih redova, i to kao dobar primjer kojeg bi ostali trebali slijediti.

U JNA, prema vlastitom uvjerenju, nije mogao napredovati zato što se nije htio nacionalno opredjeljivati. Nakon napuštanja vojne službe obavlja funkciju republičkog sekretara/ministra za šumarstvo. Postaje narodni poslanik za grad Tešanj, provodi osam godina u poslovno-političkom kontaktu i radu sa tešnjacima i sudjeluje u pokretanju njegove mašinske industrije, što postaje posebno poglavlje u njegovom političkom životu. Na poslaničkom položaju kasnije ga u tom gradu naslijeđuje Edhem Pabrić. Na proslavi prve

³ Čerić, Salim, “Muslimani srpskohrvatskog jezika“, Sarajevo: Svjetlost, 1968. str. 220.

⁴ Neobjavljeni zapisi iz zaostavštine Salima Čerića, Govor u Brčkom 22. 9. 1963, str. 18.

⁵ Isto str. 31.

godišnjicu utemeljenja nove fabrike u Tešnju (kojoj ne navodi naziv), koju je lično pokrenuo, a nakon izlaska iz partije, na manifestaciji biva ponižen i degradiran, ostaje u publici bez spomena i priznanja. To ga je jako povrijedilo. Tešanj je, istovremeno, na Ćerića poticajno djelovao, "...da nije bilo Tešnja, ne bi bilo ni moje knjige; Tešanj je bio inspiracija koja me potakla da krenem u rizični poduhvat koji je imao za cilj da muslimanski narod prevede iz statusa podanika u status ravnopravnog naroda"⁶. Prvi u praksi SKBiH daje ostavku na profesionalnu političku funkciju, poziciju predsjednika Statutarne komisije CKSKBiH (1971), ostavku neodobrenu od rukovodstva, što je bilo dovoljno da se rukovodeća garnitura osjećala "uvrijeđenom i ugroženom", da to doživi kao otpor postojećem stanju, kao znak nepovjerenja u vrijednosti vođe. "Oni za koje sam ovo činio, Muslimani, držali su se rezervisano, ne želeći snositi rizik za posljedice solidarnosti sa mnom"⁷, dok je podrška drugova iz 16. muslimanske brigade bila neupitna. Zbog te ostavke izopćen je iz društva, statusno je degradiran, oko njega se stvorio vakum, svi su ga bili napustili ili zaobilazili.

Ćerić je razumijevao takvo ponašanje drugova prema njemu, mada mu je to teško padalo. Uvjerenje u principijelnost i nepogrešivost vođstva u Partiji bila je aksiomska, svatko je napuštao lični stav i priklanjao se stavu vođstva, po bilo kojem pitanju. Tako je bilo i kod kažnjavanja Avde Hume, njegovog prijatelja. Tako je bilo i sa Feridom Čengića Fićom, simbolom trpljenja zbog različitosti u mišljenju, koga je krajnje osamljenog sreo prilikom obilježava tridesete godišnjice bitke na Sutjesci. Znao je da mu slijedi isti status, zato je demonstrativno odbio poziv na proslavu godišnjice bitke na Neretvi i otvaranje spomen obilježja. Bio je „prekategoriziran“, kako sam za sebe kaže, nalazio se u postupku „tihe likvidacije“. Novu 1972. godinu čestitali su mu samo Avdo Humo i Enver Redžić.

Ćerić je bio nosilac brojnih ratnih i mirnodopskih odlikovanja, ali u principu kategoriziranih ispod njegovih zasluga. Samo je prvim Ordenom za hrabrost, kojeg su 1943. dobili svi komandanti brigada, bio zadovoljan. Orden bratstva i jedinstva, kojeg je dobio nakon toga, „već me je razočarao“, kaže Ćerić. Slično je bilo i s Ordenom zasluga za narod drugog reda, a kada je dobio Partizansku zvijezdu trećeg reda, koja se dodjeljivala komandantima nižeg ranga, „osjetio sam se već omalovaženim i uvrijeđenim“⁸. Nosilac je Medalje za mirovne snage kao i Orden rada sa crvenom zastavom. Bio je član Savjeta Republike.

⁶ Neobjavljeni zapisi iz zaostavštine Salima Ćerića, str. 19.

⁷ Isto str. 4.

⁸ Isto str. 27.

Do koje je mjere bio identificiran s lošim položajem vlastitog naroda, govori i činjenica da je zbog toga i izašao iz Saveza komunista. „Ostavka u članstvu u Savezu komunista posljednji je metak kojeg sam ispalio u odbranu svoga naroda“⁹. Uklonio se iz javnosti. Čerić je, prema vlastitom obrazloženju, izlaskom iz Saveza komunista, protestno ukazao na neriješena pitanja muslimanskog naroda, a koja je on smatrao važnim za njegov opstanak, te iz razloga što nije želio da daje osobnog povoda za priču o navodnom muslimanskom nacionalizmu. Ostavku je pismeno uputio Nikoli Stojanoviću, predsjedniku CK SKBiH, januara 1980, uz duže obrazloženje. Suština obrazloženja bila je u tome da je, prema njemu, nakon komunističkog priznavanja Muslimanima statusa naroda nužno bilo stvoriti institucionalne uvjete za održavanje i njegovanje njihovih specifičnosti, a što cijelo vrijeme nije činjeno. Njegova ideja o osnivanju Muslimanske matice, kao institucionalne kulturne forme zaštite i razvoja identiteta naroda, odbačena je. Ali bez sječe glava, Branko Mikulić ga je pošteditio. Neposredni povod za Čerićevu partijsku ostavku bio je stav odgovarajuće partijske komisije za rad u kulturi gdje se ukazivalo na nacionalističke pojave zagovarivanja podvajanja jedinstva naroda posredstvom institucionalnih ili narodnih matica, što je okvalificirano nacionalističkom djelatnošću. Čerić se, mada nije navođen u tom partijskom materijalu, u tome prepoznao, budući je jedini maticu zagovarao, te je iz protesta zbog „nacionalističke“ kvalifikacije dao ostavku u članstvu u SK¹⁰. Istovremeno je ostavku dao i na članstvo u Savjetu Republike, kao i na funkciju predsjednika odbora za izdavanje edicije „Borbeni put XVI muslimanske NOU brigade“. Nakon toga je pao u nemilost i potpuni zaborav, ekskomuniciran je iz društvene zajednice. Odbačen i osamljen u vikendici na Buni predao se pisanju. „Svih ovih godina nije bilo čovjeka koji bi saslušao moje misli i izjasnio se o njima. Kao jedini partner ostao mi je papir, koji ih je barem pratio, ako se o njima nije mogao izjašnjavati, sa nesigurnim obećanjem da će ih možda nekada saopćiti nekome od onih koji bi se o njima mogli izjasniti“¹¹. Pozicija prvog uvida u njegovu pisanu zaostavštinu pripala je očito meni. Odlazak na Bunu mu je spasio život.

O tome u kakvom je političkom i društvenom ambijentu odrastao i formirao se u razdoblju između dva svjetska rata, govori u neobjavljenom spisu „Politička autobiografija – u sosu i kako se iz njega izvući“. U osnovnoj školi susreo sam se sa Svetim Savom, đaci su mu početkom nastave pjevali pjesmu, a nisam znao o kome se radi, smo sam znao da nije „naš“. Tada „nisam ni zapazio da u knjigama koje su mi dali nije bilo nijednog našeg imena, nijednog

⁹ Isto str. 80.

¹⁰ Isto str. 86.

¹¹ Isto str. 1418.

našeg pisca, ni jedne naše junačke pjesme, ni jedne naše legende, ni jedne slike iz našeg života¹². U glavi su mi se, kako u sjećanjima priznaje, stvorile sukobljene tvrdnje od kojih je svaka pretendirala da bude istinita. Njegov narod, Muslimani, bili su „prezreni i odbačeni“. Samo to mu je iz svega bilo jasno. Ideja komunizma bila je jedini izlaz iz tog košmara, budući je jedina tada zagovarala jednakost ljudi. Ta odrednica o jednakosti ljudi bila je ključna komunistička ideja, vodilja i vrijednost za Ćerića cijelog života, te je iz tog razloga postao njen nositelj i zagovarač.

On dosta slikovito i uvjerljivo opisuje revolucionarno / socijalističkog stanje duha nakon kraja Drugog svjetskog rata, posebno mjesto i ulogu revolucije u narodu kojem je pripadao. U zagovaranju i sprovođenju tekovina revolucije Ćerić je sudjelovao i prednjačio. Slijedio je radikalni otklon od prošlosti, u ovom slučaju od svih muslimanskih obilježja njegovog naroda. Ćerić je kasnije u pokajničkim sjećanjima o tom dobu bio brutalno iskren. U mome prvom kontaktu sa rodnim krajem postarao sam se da demonstriram kako neće biti kolebanja i bolećivosti kada je riječ o raščišćavanju sa prošlošću, kaže Ćerić. „Moj prvi boravak u roditeljskoj kući bio je najviše zapamćen po nemilosrdnom spaljivanju oko sto čitaba na arapskom, perzijskom i turskom jeziku i zbog uvjerenja da su to religiozni tekstovi“¹³. Sjeća se da su knjige bile lijepe, i lijepo uvezane. Nije mu u Ljubuškom smetalo kada je svjedočio rušenju dvorca porodice Kapetanovića, koji je prijedlogom jednog komunista Muslimana srušen zbog korištenja njegove drvene građe u korisnije javne svrhe. Priznaje da je čak i roditeljima, kada su došli da žive kod djece u Sarajevu, „podvaljivao svinjetinu u ishrani“, čula su im bila oslabila i nisu to mogli prepoznati, a „mi smo pravili viceve na račun onih koji nisu shvatali da je došlo vrijeme raskida sa prevaziđenim“. Sudjelovao je u akcijama skidanja zara i feredže. Davanje nemuslimanskih imena djeci, u čemu je također želio prednjačiti, imalo je za cilj da se iskaže progresivnost i odbaci etnički ekskluzivizam. „Najstarijem sam dao ime mojih predaka, želeći time pokazati da se ne namjeravam odvajati od njih. Ostalim dvoma sam dao srpsko i hrvatsko ime, htijući reći da su za mene sva tri naroda koja kod nas žive zajedno jednaka.“¹⁴. Protežiranje Srba i Crnogoraca u JNA smatrao je normalnim jer su dali veliki doprinos u ratu, normalno mu je bilo i to što se materijalna obnova njihovih krajeva protežirala. Tako je, prema vlastitom priznanju, ružičasto gledao na budućnost u tim prvim postratnim godinama.

¹² Neobjavljeni zapisi iz zaostavštine Salima Ćerića, „Politička autobiografija – u sosu i kako se iz njega izvuci“, str. 249.

¹³ Isto str. 430.

¹⁴ Isto str. 431.

Priznaje da mu je jedino zasmatalo protjerivanje iz zemlje Nijemaca i Talijana nakon rata. Za Muslimane je to bio znak, prema osobnom priznanju, da bi se od proklamovane ratne politike nacionalnih odnosa u miru moglo odustati. Kasnije je smatrao da je to protjerivanje bilo dio velikosrpskog projekta čišćenja zemlje od neslavena. Prvo osobno „uznemirujuće razočaranje“ s novom vlašću doživio je kao načelnik personalnog odjeljenja Štaba Armije u Sarajevu, kada je u upitniku za popis članova Saveza komunista vidio da u rubrici za nacionalnost nema Muslimana. Svoje razočarenje izrazio je riječima „pobjegoh u komuniste da rušim staru Jugoslaviju zato što je htjela da me 'opredijeli', a evo sada me i komunisti tjeraju da se 'opredijelim'“¹⁵.

Nakon protestiranja kod nadređenih, rečeno mu je da Moša Pijade vodi politiku popisa i da on smatra da religiozna grupa ne može biti narod. Poznao je Pijadu iz rata. Prisjeća se 1942. godine kada je tokom ozbiljne krize partizanskog pokreta Pijada predlagao jače obraćanje muslimanskim masama, koje su još tada, i to je interesantno zapažanje, bile raspoložena „rađe pobjednički agresor (okupator) nego velikosrpska buržoazija“¹⁶. Tada se, prilikom popisa stanovništva 1948, jedini u popisnici izrazio kao „neopredijeljen“, svi ostali oficiri Muslimani su se izjasnili kao Srbi ili Hrvati. Nacionalno se nije želio izjasniti niti opredijeliti ni 1957. godine kada se u izdanju „Ko je ko u Jugoslaviji“ od 151 pripadnika socijalističke bošnjačke elite njih 61% izjasnilo kao Srbi, 17% kao Hrvati, 7% kao Jugosloveni, 3% kao Crnogorci, desetak se osoba nije izjašnjavalo, među njima i Čerić, dok se samo jedno lice izjasnilo kao musliman.

Komunisti su se svim silama trudili da ne priznaju narodnu posebnost bosanskih muslimana. Prevodili su ih u Srbe, Hrvate, Jugoslavene ili držali neopredjeljenim. I u tome se nisu bitnije razlikovali od tzv. građanskih, nacionalističkih međuratnih srpskih i hrvatskih nacionalista, s tom razlikom što su u odnosu na njih uvažili teritorijalno-političku zasebnost Bosne i Hercegovine. Zastoj u politici opredjeljivanja i asimiliranja bosanskih muslimana, izazivao je nervozu kod zvanične politike, ali i donosio penale. Čerić o tome svjedoči slijedeće: „Muslimanski narod zvanično nije postojao...Svi su narodi imali institucije koje su njegovale njihovu kulturu, samo Muslimani ne, svačija je kultura njegovana, samo muslimanska ne. Muslimanski govor, nošnja, stanovanje i ostali običaji, smatrani su nazadnim“¹⁷. Komunisti su imali nekonzistentnu politiku prema bosanskim muslimanima. Nijaz Duraković, njihov najizrasliji lider na kraju

¹⁵ Isto str. 439.

¹⁶ Isto str. 401.

¹⁷ Isto str. 454.

socijalističkog sistema, to priznaje i objašnjava činjenicom da u uvjetima centralizma nacionalno pitanje nije bilo valjano postavljeno, „ono je zatomljeno monolitizmom, prividnim jedinstvom, do kraja mistificirano i birokratski posredovano¹⁸“. Muslimani se nakon rata jednostavno „zaboravljaju“ i zadugo su čekali da dođu na dnevni red. To zaboravljanje, prema Durakoviću, nije bilo hotimično već je bilo posljedica ustrojstva političkog sistema. Čerić je bio svjestan činjenice da su komunisti njegov narod iznevjerili te na asimilaciju osudili. On je to znao, na to nije pristajao, s tim se nije mirio. To je postalo njegov život.

Nove socijalističke društvene i identitarne promjene obuhvatale su sve aspekte života muslimanskog naroda, išlo se dotle da su čak i u sarajevskim restoranima izmijenjeni meniji, iz ponude su izbacivana stara orijentalna jela, navodi Čerić. Pošto su muslimani bili predviđeni za nestanak, antimuslimanski/antiturski stav u knjigama je bio dozvoljen i razvijan kao dio nacionalne kulture priznatih naroda, na to se ponosilo bez osjećaja da li to nekome smeta ili ne. Vremenom su muslimanska imena izbjegavana u javnom životu, što je Čeriću bio indikator lošeg javnog statusa njegovog naroda, te se često na to pitanje i osvrtao. „Davanje „nemuslimanskih“ imena nije više bilo akt demonstracije novog odnosa (što je bio njegov slučaj – nap. aut.), ako si htjeo da ti dijete bude bolje tretirano i bez glavobolje, pametnije je bilo dati mu 'nemuslimansko' ime, ponavljalo se u blažoj formi ono što se dešavalo pod starom Jugoslavijom¹⁹“. Čitav proces je prema njemu sve više ličio na restauraciju odnosa stare Jugoslavije prema Muslimanima. I bio je u pravu.

U nacrtu za knjigu „Muslimani u Jugoslaviji“, koja je ostala u formi skice, a nakon društvenog i političkog izopćenja, on otvoreno postavlja pitanje: „Zašto je nevoljko prihvaćeno postojanje mog naroda i šta će biti s njim?“. Kakvo je ovo naše društvo, dalje se pita, kada svome članu koji mu želi dobro, kao što je bio njegov slučaj, onemogućava da iznese mišljenje o njegovim problemima, čak šta više, izopćuje ga zbog toga. Trendovi asimilacije su prema njemu bili takvi da on otvoreno izražava sumnju da će za 50 godina postojati njegov narod, ne znam „da li je ovo slovo o životu ili slovo o smrti muslimanskog naroda“²⁰, pun pesimizma piše 1980. godine. Razmatrajući muslimansko pitanje u širem, komparativnom kontekstu nepriznatih etničkih grupa u svijetu, onih koje nemaju pravo da same određuju svoj identitet i razvoj, od Indijanaca i Crnaca u Americi do Baska i Katalonaca tada u Španiji, daje sumorne sudove o statusu vlastitog naroda. „Odnos prema Crncima i

¹⁸ Duraković, Nijaz, „Prokletstvo Muslimana“, Sarajevo 1993. str. 193.

¹⁹ Isto str. 455.

²⁰ Neobjavljeni zapisi iz zaostavštine Salima Čerića, nacrtu za knjigu „Muslimani u Jugoslaviji“ str. 2.

Indijancima u SAD umnogome je sličan odnosu prema Muslimanima kod nas od odlaska Turaka do 1941²¹. Kod Muslimana je problem, kao i kod Indijanaca, što su mnogi njihovi intelektualci podlegli propagandi asimilacione politike da je njihova kultura zaostala sam po sebi i da je ne treba obnavljati, njegovo je mišljenje.

²¹ Isto str. 43.